

*Завгородня Т. К., Стражнікова І. В.**

ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

У статті розглядається історіографія розвитку змісту професійно-технічної освіти (навчальні плани, навчальні програми, еволюція навчальних дисциплін тощо) в дослідженнях Західного регіону України на різних етапах досліджуваного періоду.

В умовах глобалізації та інтеграції України в європейський простір, зростає необхідність підвищення якості підготовки кваліфікованих робітників, які повинні бути конкурентоспроможними на ринку праці. А це вимагає модернізації професійної освіти відповідно до європейських стандартів. Основою, вирішальними напрямками і організаційними засадами сучасної професійно-технічної освіти України є положення, визначені такими законодавчими актами: закони України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», Концепція Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 рр., Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період 2012-2021 роки та ін. Сьогодні кваліфіковані робітники, як зазначено в останніх документах про освіту, повинні володіти професійними компетенціями, уміти працювати в умовах сучасного ринку праці, здатних до неперервної освіти протягом усього життя та постійної самоосвіти. У контексті пошуку ефективних шляхів реформування професійно-технічної освіти актуальним є творче використання її історичного розвитку в різні часові періоди. Як засвідчує вивчення проблеми, успішному її розв'язанню науковцям може допомогти розкриття історіографії розвитку професійно-технічної освіти в другій половині ХХ – початку ХХІ століття.

Синтезуючи доробок представників вітчизняної історичної й історико-педагогічної наук з власним баченням проблеми визначаємо історіографію педагогічної науки, як спеціальну наукову педагогічну дисципліну, що вивчає суспільно детерміновані процеси розвитку педагогічної науки та нагромадження нею наукових знань. Конкретизуючи таке широке, загальне тлумачення, зазначимо, що її об'єктом можуть виступати як закономірності розвитку наукових знань і педагогічної думки, так і її інституціональне становлення у вигляді функціонування офіційних державних чи громадських наукових осередків, доробку наукових шкіл, окремих учених тощо. Предметом історіографії педагогічної науки повинні стати передусім результати наукових досліджень, викладені в різнопрофільній, різновидовій науковій літературі, що охоплює комплекс проблем, пов'язаних з історією, теорією і практикою розвитку

* © *Завгородня Т. К., Стражнікова І. В.*

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

освіти, виховання і навчання. Так, за результатами проведеного вивчення та узагальнення досліджень Західного регіону України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) педагогічного спрямування, предметом історіографії педагогічної науки визначені: становлення і розвиток компонентів системи освіти та навчання регіону (50%); освітня діяльність різнопрофільних об'єднань і товариств (6,7%), проблеми виховання (30,1%) й персоналізації (13,2%). З наведених даних випливає, що значна увага у дослідженнях регіону даного періоду приділялася проблемам навчання в різних закладах системи освіти. Не оминули науковці і проблему навчання у закладах професійної підготовки молоді, зокрема питання змісту професійно-технічної освіти.

Слід зауважити, що при вивченні даного питання ми виходили з того, що забезпечити відтворення повної, вичерпної картини знань про певні освітньо-виховні феномени не може обмеженість, зацикленість на вивченні фактографії і теоретичних положень, висновків тільки історико-педагогічних досліджень. Отже, напрацювання в галузях історії, культурології, а також психології, політології, соціології, інших наук не лише доповнюють, а й дають якісно новий рівень наукових уявлень про об'єкт студій загалом та його окремі аспекти. Звідси впливає методологічно важливий висновок: історіографи історії педагогіки не можуть замикатися на осмисленні творчого доробку «власної науки», а повинні опановувати набуток суміжних наук, що своєю чергою відкриває можливості для зіставлення, взаємодоповнення, поглиблення розуміння сутності педагогічних процесів і явищ в усьому розмаїтті їх проявів.

У результаті вивчення історіографії розвитку педагогічної науки у дослідженнях Західного регіону України в другій половині ХХ – початку ХХІ століття нами встановлено, що порівняно з вітчизняною історіографією 1960-1980-х рр., у сучасній історико-педагогічній науці спостерігаємо цілком зворотну тенденцію щодо вивчення регіонального зрізу розвитку змісту професійно-технічної освіти за радянського періоду. Якщо в першому випадку науковці на виконання ідеологічного замовлення поступово «втрачали інтерес» до студювання даної проблеми за дорадянського періоду й зосереджувалися на осмисленні радянських освітніх перетворень, то в другому випадку вони повністю переключилися на вивчення змісту освіти за австрійського та міжвоєнного періодів.

Доробок радянської історіографії з проблеми змісту професійної освіти на західноукраїнських землях репрезентує дисертаційна робота М. Яценка, яка розглядає зміст професійної освіти в Україні (1944-1969 рр.) і відображає типові підходи до її розуміння. Не заглиблюючись в аналіз навчальних програм і планів функціонуючих в регіоні за міжвоєнного періоду професійних закладів, автор переконує, що зміст навчання в них підпорядковувався «інтересам пануючих класів» та спрямовувався на «насадження приватновласницької

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

ідеології, релігійних переконань» й навіть «монархізму, шовінізму, націоналізму» [10, с. 6-7].

Водночас М. Яценко протиставляє кардинальні зміни у зміні профтехосвіти, що відбулися за доби соціалістичних перетворень. Зокрема він доводить, що запровадження навчальних планів, розрахованих на молодь із семикласною освітою, забезпечило розв'язання «вузлового питання» щодо «нового, вищого ступеня професійної підготовки». Відтак, центр ваги перемістився на надання спеціальних знань і навичок, необхідних робітникам певних спеціальностей; посилювався зв'язок викладання спеціальних дисциплін з виробничим навчанням. Позитивної оцінки заслуговує й авторський аналіз структурних змін професійної підготовки, що проявилися в заочаткуванні навчання робітників автоматизованого виробництва, трактористів-машиністів широкого профілю, а також запровадження на початку 1960-х рр. навчальних планів із різних спеціальностей, які значно розширили елементи інженерно-технічної підготовки. У цей же час, за думкою науковця, вагомого значення стали надавати суспільним дисциплінам, зокрема новим – суспільствознавству, політекономії, естетиці. Таким чином стверджується стрижневий постулат радянської науки про виключну роль закладів профтехосвіти в ідейному вихованні, тобто русифікації молоді робітничої зміни [10, с. 8–15].

Із праць історико-партійного та історико-педагогічного спрямування (В. І. Баранов, О. М. Веселов, С. М. Клапчук, М. Ф. Пузанов та ін.) впливає загальноприйнята схема, згідно з якою розвиток змісту профтехосвіти в Україні поділявся на два періоди. При висвітленні першого (1959-1972 рр.) увага зосереджується на формуванні єдиного типу навчальних закладів та посиленні значення виробничого навчання, оновленні змісту і форм роботи. Другий етап (1972-1991 рр.) висвітлюється в ракурсі реформувань, спрямованих на одержання учнями не лише робітничих спеціальностей, а й середньої освіти. Акценти на зростанні кількості учнів, що готувалися за розширюваною шкалою спеціальностей слугувало одним з аргументів для доведення «постійного вдосконалення змісту» навчання в закладах профтехосвіти. Еволюція змісту навчання в них насправді була детермінована змінами у промислово-виробничому комплексі республіки, однак керівництво цим процесом здійснювалося з Москви. Тому відповідні урядові нормативні акти зобов'язували, щоб весь процес навчання й методичне забезпечення були виключно російськомовними. На такому загальнореспубліканському тлі показувалися особливості зазначених явищ у західних областях України.

Більш критично автори (В. Баранова, В. Гнедіна, М. Гриневич) у колективній історико-педагогічній роботі «Рабочая смена. О развитии профессионально-технического образования в Украинской ССР» (1976) аналізують запровадження в навчально-виховний процес нових навчальних планів і програм,

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

які поєднували технічні, спеціальні та загальноосвітні предмети. Доводячи їх недосконалість, науковці вказують на невиправдане збільшення питомої ваги предметів гуманітарного циклу за рахунок зменшення спеціальних дисциплін. Значні хиби існували і в організації виробничої практики тощо. Це призводило до перевантаження учнів, не забезпечувало наступність в опануванні загальноосвітніх дисциплін, посилювало формалізм в оцінюванні, особливо загальноосвітніх предметів.

Еволюція змісту навчання в закладах спеціальної середньої освіти в Західному регіоні України також не стала предметом спеціального вивчення радянськими науковцями, тому розглядалася в ракурсі її розвитку загальнореспубліканського масштабу. Виразне уявлення про це дають праці С. Гончаренка, Г. Захаревича, Ю. Омельченка, Д. Павлова, які розкривають чергові реформування галузі в 1970-х рр., спричинені їх перепрофілюванням під впливом технічного прогресу, скороченням фінансування тощо. У контексті таких змін учені аналізують оновлення навчальних планів і програм, пов'язаних зі зміною термінів навчання, запровадженням нових спеціальностей, реалізацією чергових освітніх стратегій, дисбалансом між вечірньою і заочною формами навчання.

У сучасній історико-педагогічній науці відсутні спеціальні комплексні дослідження про зміст навчання в закладах професійної освіти у Західному регіоні України наприкінці XIX – 30-х рр. XX ст. Відображення цієї проблеми у спеціальних розділах монографій та статейних публікаціях дає фрагментарне уявлення про неї. Це стосується в першу чергу праць про її розвиток в Галичині (Г. Білавич, Б. Савчук, Б. Добрянський, У. Кецик, Н. Куцін, Г. Субтельна, Г. Шевчук та ін.), про розвиток українського приватного професійного шкільництва, який досяг найвищого рівня у середині 30-х рр. XX ст., коли діяло 18 шкіл – промислових (3), торговельних (6), рільничих (4), фахово-доповнюючих (5) [2, с. 11]. За такої ситуації вчені цілком об'єктивно характеризують навчальні програми та плани окремих закладів. Найкраще досліджено зміст освіти у фахових школах «Просвіти» та УПП, які виникли ще до першої світової війни (Торговельна школа у Львові, школа домашнього господарства в Угерцях Винявських та ін.). Традиційно поділяючи навчальні дисципліни на дві групи: теоретичні (загальноосвітні й спеціальні) та практичні, науковці обмежуються їх перерахунком, але не відстежують зміни в переліку дисциплін, що вивчаються, їх кількості годин та інших змістових аспектів навчально-виховного процесу, який постійно модернізувався під впливом освітніх реформ у Польській державі, зокрема 1932 р., коли запровадили новий устрій шкільництва.

Зазначені риси та підходи притаманні й аналізу змісту професійної освіти на Буковині (Е. Клос, Д. І. Пенішкевич, Л. І. Тимчук), Закарпатті (М. І. Кухта, Г. Розлуцька та ін.), Волині (Н. Оболончик), які, зважаючи на фрагментарність ви-

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

світлення, засвідчують перспективність її спеціального комплексного вивчення. У якості прикладу відзначимо здійснений О. Пенішкевич детальний аналіз еволюції навчальних планів 1792, 1809, 1814 та наступних років [4; 5].

Поглибленої характеристики потребує робота «Проф-техосвіта України ХХ ст.», яка увиразнює відмінні підходи науковців різних регіонів до висвітлення змісту її розвитку [6].

Найбільш ґрунтовно ця проблема розкривається у нарисі, підготовленому Б. Ступариком, який схарактеризував зміст, особливості, трансформації навчальних програм і планів окремих фахових, торговельних, ремісничих навчальних закладів Прикарпаття кінця ХІХ – ХХ ст. та вмістив їх автентичні зразки, що відображають розподіл предметів, годин за окремими навчальними роками. Проаналізовано співвідношення між загальноосвітніми та фахово-професійними дисциплінами в підготовці кадрів у різних типах навчальних закладів. У такому розрізі означена проблема висвітлюється стосовно окремих періодів – австрійського, польського, німецької окупації, радянського [7; 8]. Таким чином, чи не вперше у вітчизняній історико-педагогічній науці був представлений узагальнюючосинтезований образ розвитку змісту фахової освіти в окремому регіоні за понад столітню добу. Такий підхід увиразнює її загальні й особливі риси на загальноукраїнському тлі та має спонукати до проведення таких студій стосовно інших регіонів.

Стаття-нарис М. В. Делегана, В. Е. Тороній «Закарпатська область» дає здебільшого фрагментарні уявлення про зміст навчання в ремісничих школах Закарпаття в першій третині й 60–70-х рр. ХХ ст. [1], як і всі інші з проблем діяльності в закладах професійно-технічної освіти за радянського періоду на Волині і Тернопільщині. Нарис про розвиток професійної освіти на Буковині деталізує особливості організації навчального процесу в найвідоміших у краї на початку ХХ ст. закладах цього типу – Державній промисловій школі в Чернівцях (проведення теоретичних занять і практичних вправ в окремих відділеннях; функціонування підготовчих курсів і фахових курсів з підвищення кваліфікації тощо); у Рильничій школі в Кіцмані (поряд із загальноосвітніми предметами давали ґрунтовні знання з комплексу фахових та вузькопрофільних дисциплін, що зумовило її престиж далеко за межами краю); у Винницькій школі Крайового мистецтва різьбярства і металевої орнаменталістики, у малярських та купецьких школах тощо [6].

У нарисах про розвиток професійно-технічної освіти в інших західних областях України її зміст висвітлений доволі поверхово або ж автори зовсім оминають увагою цю проблему.

Заслугує на відзначення дисертаційна робота Г. Шайнер, яка детермінує розвиток змісту комерційної освіти на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. різними соціально-економічними та освітніми чинниками. З таких позицій вона показала як її основні контури визна-

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

чалися нормативно-правовою базою Австро-Угорщини (закони «Про торгівельну освіту» (1873), «Про доповнюче навчання» (1885), запровадження 1896 р. уніфікованих навчальних планів тощо). Еволюція змісту навчання в системі торгівельного шкільництва в 1918-1939 рр. узалежнюється чужоземними державними впливами та державними шкільними реформами. Показані характерні особливості цього процесу на Буковині (незважаючи на юридичну дію низки законів про комерційну, про приватну комерційну та про елементарну і вищу комерційну освіту, вона втратила національну спрямованість, хоча забезпечувала певний рівень професійного вишколу); Волині та в Галичині (полонізаторська спрямованість офіційної політики); на Закарпатті (продуктивна діяльність рідномовних державних торгівельних і комерційних навчальних закладів, що ставили за мету підготувати всебічно розвинених та фахововишколених господарів і підприємців). Учена здійснила порівняльну характеристику профільної підготовки учнів і студентів у державних і приватних закладах цих регіонів за міжвоєнного періоду та визначила притаманну їм загальну тенденцію щодо посилення практичної спрямованості формування конкурентоспроможних кадрів [9].

Таким чином, можна зробити висновки, що проблема еволюції змісту початкової фахової освіти займає значне місце в дослідженнях Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття і, безперечно, є важливим підґрунтям для наступних досліджень.

Література:

1. Делеган М. В. Закарпатська область / М. В. Делеган, В. Е. Тороній // Профтехосвіта України ХХ століття / за ред. Н. Ничкало, С. Гончаренко, Р. Гуркевич, Т. Десятов. – К. : Вид-во «АртЕк», 2004. – С. 198–206.
2. Кецик У. В. Громадянське виховання учнів українських професійних шкіл Галичини (перша третина ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / У. В. Кецик. – Івано-Франківськ, 2005. – 20 с.
3. Клос Е. Перша українська фахова школа гуцульського мистецтва на Буковині (1905) / Е. Клос, І. Курляк, М. Швед // Науково-методичне забезпечення діяльності сучасної професійної школи. – К., 1994. – С. 107–109.
4. Пенішкевич Д. І. Становлення та розвиток професійної освіти на Буковині в кінці ХVІІІ – на початку ХХ століття / Д. І. Пенішкевич, Л. І. Тимчук. – Чернівці : Рута, 1998. – 47 с.
5. Пенішкевич О. І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (ХVІІІ – початок ХХ ст.) / О. І. Пенішкевич. – Чернівці : Рута, 2002. – 520 с.
6. Профтехосвіта України ХХ століття / за ред. Н. Ничкало, С. Гончаренко, Р. Гуркевич, Т. Десятов. – К., 2004. – 874 с.
7. Ступарик Б. М. Розвиток професійно-технічної освіти на Прикарпатті / Б. М. Ступарик // Розвиток освіти і культури в західних областях УРСР (1939-1989 рр.). – Тернопіль, 1989. – С. 56–57.

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

8. Ступарик Б. М. Розвиток середньої спеціальної і професійно-технічної освіти на Прикарпатті / Б. М. Ступарик // 50 років возз'єднання Західної України з Української РСР : зб. наук. пр. – Ч. II. – Львів, 1989. – С. 290–291.
9. Шайнер Г. І. Розвиток комерційної освіти на західноукраїнських землях (друга половина XIX – перша третина XX століття) : дис.... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ганна Ігорівна Шайнер. – Тернопіль, 2012. – 373 с.
10. Яценко Н. А. Развитие профессионально-технического образования в западных областях УССР (1944-1969 гг.) : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. А. Яценко. – Одесса, 1973. – 21 с.

Рідкоус О. В.*

ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ АВТОРСЬКОЇ САХНІВСЬКОЇ ШКОЛИ-КОМПЛЕКСУ О. А. ЗАХАРЕНКА

У статті розкриваються аспекти організації навчально-виховної роботи авторської Сахнівської школи-комплексу О. А. Захаренка. Дано визначення понять «авторська школа», «педагогічна творчість», «інноваційна педагогіка», «педагогіка конкретної мети». Схарактеризовані етапи реалізації педагогіки конкретної мети.

У «Національній доктрині розвитку освіти» відмічається: «Освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціальної, економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства ... Мають постійно оновлюватися зміст освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є: особистісна орієнтація освіти; постійне підвищення якості освіти; оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки ...» [9, с. 644–645].

Педагогічна творчість включає передовий педагогічний досвід роботи вчителів та новаторську системну діяльність як окремих педагогів-новаторів, так і цілих шкільних колективів (авторські школи, школи-лабораторії). До питань педагогічної творчості зверталось чимало видатних світових педагогів: Я. А. Коменський, Ф. А. Дістервег, К. Д. Ушинський, Г. Г. Ващенко, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, О. А. Захаренко та інші. У 70–80 роки XX століття педагоги-новатори об'єдналися в єдиному педагогічному пошуку шляхів удосконалення сучасного навчально-виховного процесу (Ш. Амонашвілі, І. Волков, І. Іванов, Л. І Б. Нікітіни, В. Шаталов та інші).

Багато уваги приділяється впровадженню інноваційних

* © Рідкоус О. В.